

Prof dr Darko Gavrilović

Dr Miloš Savin

ANTISEMITIZAM U SRBIJI U VREME DOLASKA JEVREJA IZBEGLICA U KRALJEVINU JUGOSLAVIJU

APSTRAKT

Autori će u radu da pruže pregled antisemitskih istupa u Srbiji u vreme dolaska jevrejskih izbeglica iz Nemačke, Austrije, Poljske i Češke tokom tridesetih godina 20.veka. Rad će pružiti sliku kako političke presije nad domaćim Jevrejima tako i jevrejskim izbeglicama, ali i prikazati neke od postojećih načina putem kojih su se vršili medijski progoni Jevreja.

KLJUČNE REČI

Antisemitizam, Jevreji, izbeglice, masoni, nasilje

UVOD

Mržnja prema Jevrejima pojavila se na hrišćanskom prostoru još u vreme dejudeizacije hrišćanstva u 1.veku. Kako su vekovi proticali, ne samo da se hrišćanstvo udaljavalo od judaizma, i ne samo da je od 313.godine, „Milanskim ediktom“ pravni položaj hrišćanstva izjednačen sa državnom religijom, već je odnos novih hrišćanskih generacija prema Jevrejima postajao sve više neprijateljski. Jevanđelj su čitana i tumačena na sve nepovoljniji način po Jevreje. Postepeno je utiran put viševekovnoj mržnji i potiranju tog naroda. Judaizam je smatran za jeres i izjednačen sa „sinagogom Satane“. U srednjem veku, strogi propisi hrišćanskih država nisu davali mogućnost Jevrejima da pristupe mnogim zanimanjima, a ostavljan im je prostor za napredak tamo gde hrišćanima se činilo da im moral ne dozvoljava da se određenim poslovima bave, poput, zelenaštva. Početak masovnih napada i progona Jevreja zabeležen je još u 11.veku. Nakon poznog srednjeg veka, Jevreji su u Evropi, a naročito u Nemačkoj koja je bila zahvaćena reformacijom, bili radikalno demonizovani i kriminalizovani. Vrhunac antisemitizma bio je dostignut u doba pred reformaciju dok su se potom napetosti u društvu lakše mogle da iskale na

ustanovi stare crkve. Martin Luter je svoj antisemitizam jasno iskazivao. Zanimljivo je da su mnoge njegove teze i retoričke formulacije neposredno ušle u antijevrejsko mišljenje nacionalsocijalista (Gavrilović, 2015:174)

Mržnja protiv Jevreja u novom veku bila je povezana i sa narastajućom silom modernog rasizma. Uspon modernog rasizma predstavlja splet različitih okolnosti u kojima nije bila presudna samo tamna strana prosvetiteljstva (Mos, 2005:27-29), nego i pokreti kao što su romantizam i moderni nacionalizam, koji su počeli da bujaju u periodu od Američke revolucije pa do kraja Francuske revolucije i Napoleonovih osvajanja. Rasizam je podržavao društvene norme ponašanja pokušavajući da učini legitimnim razliku između normalnog i abnormalnog. Jevrejima i „cncima“, kao glavnim žrtvama rasizma, kasnije su se pridružili i drugi čije se „abnormalno“ ponašanje nalazilo sa one strane društveno iznuđenih normi. Svi oni koji se nisu uklapali u priznati obrazac građanskog društva etiketirani su kao „ukleta rasa“ u koju su svrstavani u 20.veku najviše Jevreji, Romi i homoseksualci (Recanati, 1979:141).

MODERNI ANTISEMITIZAM I NJEGOVA POLITIČKA MOBILIZACIJA

U poslednjim decenijama 19. i u prvoj polovini 20.veka ponovo su u hrišćanskoj Evropi oživljene tradicionalne legende, koje su kružile o Jevrejima (na primer, ritualno ispijanje krvi hrišćanske dece). Legende o Jevrejima transformisale su se u 20.veku u jedan od mehanizama pomoću kojih su desničarski pokreti pokušavali da promene društvo. U tom smislu dobro su im došli i stereotipi o Jevrejima. Dok je u srednjem veku postojao stereotip o Jevrejinu – zelenašu, u doba razvijenog kapitalizma on je promenjen u Jevrejina – nemilosrdnog kapitalistu. Jevreji su širom Evrope dovođeni u vezu sa finansijskim kapitalizmom, kao što je usitinu i bio slučaj sa bankarskim poslovima porodice Rotšild. Antijevrejskim argumentima služile su se desničarske partije i konzervativci u napadima na liberale i socijaliste. Rimokatolički i protestantski pokreti pozivali su se na legende o Jevrejima da bi vodili efikasniju borbu protiv ateizma. Potreba desničara za mobilizacijom masa pokrenula je političke mitove među kojima i mit o neprijatelju. U takvoj situaciji, Jevreji su dobili mesto nacionalnog i državnog neprijatelja, a optužbe na račun Jevreja da vrše ritualna ubistva hrišćanske dece i da za vreme Pashe piju njihovu krv raširila su se Istočnom Evropom postajući oružje rasnog misticizma zloupotrebjenog u političkoj borbi. U Rusija je vlada lukavo koristila ovakve mitove da bi izvršila ogromne nad

Jevrejima. Situaciju je dodatno pogoršalo pojavljivanje “Protokola sionskih mudraca”, knjige u kojoj su iznesni podaci o navodnoj jevrejskoj zaveri koja ima za cilj da Jevreji zavladaju svetom.

Antijevrejske predrasude u srpskom društvu pre Drugog svetskog rata uglavom su se svodile na optužbe o svetskoj finansijskoj i političkoj moći i na verske predrasude koje su vodile ka optuživanju Jevreja za ritualna ubistva hrišćana. Na prostoru Kraljevine SHS (Jugoslavija) ovakva verovanja su imala za posledicu ulične proteste i potencijalna nasilja. Tako na primer u Pirotu su kolale glasine da Jevreji za praznik u svoj hleb obavezno dodaju krv hrišćanske dece. Okrivljavanje Jevreja za ritualno ubistvo desilo se i u Vojvodini, među Mađarima u Bačkom Petrovom Selu. Naime, krajem avgusta 1928, posle nestanka mađarske devojke, seljaci su optužili Jevreje da su je ubili da bi njenu krv iskoristili za gradnju sinagoge u Senti.¹

Pogotovo tokom tridesetih godina 20. veka, pod uticajem nacističke Nemačke i fašističke Italije, u vreme jugoslovenskih vlada počevši od Stojadinovićeve (1935-1939) a potom i Cvetković – Mačekove (1939-1940) sve je češća bila antijevrejska i antimasonska haranga. Podsticani su antijevrejski ispadi u masama. Jevreji su isticani kao vođe svetske masonske zavere jer „masonerija je samo sluškinja i moćni izvršilac svestrane jevrejsko-kapitalističke dominacije“, a Jevreji masoni su identifikovani kao „glavni agenti ... stranog, većinom jevrejskog kapitala“ te se dalje preporučivalo „... sve dok se srpski narod ne bude oslobodio internacionalnog masonskog bratskog lanca sa jevrejštinom kao glavnim beočugom ... da bi se to postiglo treba odbaciti svaku sentimentalnost, svaki obzir, svako milosrđe...“ Ovakve pretnje podgrevali su „Protokoli sionskih mudraca“ kao i raširena knjižica o „Židovskoj masoneriji“. Bilo je i onih koji su govorili da nije reč o gonjenju Jevreja već o spašavanju od judeomasonerije. Kada su 1940, usledile prve zakonske mere vlade Cvetković – Maček usmerene protiv Jevreja bio je nemali broj novina koje su se nadmetale u hvalospevima vladi. Zabeleženo je da je bio popriličan broj onih u Vojvodini koji su se oduševili Uredbom o zabrani Jevrejima da se bave kupovinom i prodajom životnih namirnica. Tako je u Somboru zabeleženo da „njihovom likvidacijom nastupiće nesumnjivo potpuni preokret u privrednom i trgovačkom životu Sombora, jer će sasvim nestati spekulativne i beskrupulozne politike...koju su vodili Jevreji.“ (Koljanin, 2008) U Kraljevini Jugoslaviji su postojale stranke koje su bile antisemitske,

¹ Više o primerima antisemitskog nasilja nad Jevrejima u Jugoslaviji u međuratnom period kao i o razvoju antisemitizma vidi kod Milan Koljanin, Jevreji i antisemitizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941, Beograd 2008.

poput Jugoslovenske akcije i Zbora. One su igrale minornu ulogu u jugoslovenskom društvu. Ipak, istraživanjem tadašnjeg antisemitizma mogu se shvatiti kako koreni holokausta na prostoru Srbije gde je oko 10 000 Jevreja izgubilo svoje živote tako i pojava savremene zavereničke kulture u Srbiji.

Mestimični verbalni i fizički napadi na Jevreje zadržali su se do 1940, kada je vlada Dragiše Cvetkovića uvela antijevrejske mere. Od tog trenutka položaj Jevreja postao je težak. Ministarski savet je doneo „Uredbu o upisu lica jevrejskog porekla za učenike univerziteta, visokih škola u rangu univerziteta, viših, srednjih, učiteljskih i drugih stručnih škola“ kojom je u školama uveden *numerus clausus*. Cilj ove mere bio je da se u srpskom društvu broj studenata i đaka jevrejske nacionalnosti proporcionalno svede na ukupan broj jevrejskog stanovništva. Druga istovremeno uvedena mera, „Uredba o merama koje se odnose na Jevreje u pogledu obavljanja radnji sa predmetima ljudske ishrane“ zabranjivala je Jevrejima da na bilo koji način učestvuju u poslovima trgovine prehrambenim proizvodima. Time je trebalo smanjiti ekonomsku moć jevrejske zajednice u zemlji, a u isto vreme ojačati nacionalnu, srpsku ekonomsku komponentu. Mada je jevrejska zajednica u Srbiji do nacističke okupacije 1941, bila relativno pošteđena vadalizama, ona je trpela drugi vid antisemitskog terora. On se ogledao kako kroz spomenute mere, tako i kroz nastupe pojedinih političara, ali i medijsku hajku koju je prema Jevrejima vodio jedan deo štampe.

ANTISEMITIZAM U VREME DOLASKA IZBEGLICA U KRALJEVINU JUGOSLAVIJU

Pitanje jevrejskih izbeglica u Jugoslaviji postalo je akutno sa dolaskom nacista na vlast u Nemačkoj 1933.godine. Pritisak na Jevreje u Nemačkoj dovodio je do njihovog masovnog iseljavanja, odnosno proterivanja, što je i bio jedan od ciljeva zvanične nacističke politike. Za proterane nemačke Jevreje problem nije bio sam to što su ostajali bez imovine u Nemačkoj i našli se u nekoj nepoznatoj zemlji, već je problem bio i u tome što mnoge zemlje su pravile problem kada bi proterani Jevreji hteli da se usele u njih. Ovo se posebno odnosilo na Sjedinjene Američke Države. Naime, restriktivna imigraciona politika prekomorskih zemalja u vezi sa primanjem izbeglih Jevreja bila je jednim delom odraz ekonomskog protekcionizma pomešanog sa ksenofobijom i antisemitizmom, koji je, poput zaraze, već dugo širio sa Starog kontinenta.

Ovakva situacija je i dovela do toga da međunarodna konferencija u Evianu u Francuskoj 1. jula 1938, posvećena pitanju rešavanja problema izbeglih Jevreja doživi fijasko. Tada su od 32 zemlje učesnice, Britanija, SAD i Australija samo ponudile izvinjenje za nemogućnost da prihvate veći broj jevrejskih izbeglica (Morse, 1968:214). Kada je Nemačka zauzela Poljsku 1939, politika proterivanja Jevreja je donela još veći talas izbeglica širom Evrope (Wasserstein, 1979:42). Tada je preko jugoslovenske granice počeo da ulazi sve veći broj Jevreja bez dokumenata i njih je vlada Kraljevine Jugoslavije nevoljno prihvatala ostavljajući da se o njima uglavnom brinu jevrejske organizacije u Jugoslaviji (Bauer, 1981:62). Situaciju su dodatno pogoršale antijevrejske mere koje je zavela vlada Dragiše Cvetkovića. Njegova Vlada je vodila ovakvu politiku prema Jevrejima delom i zbog toga što je moćna nacistička država postala njen sused te se bojala da ne pogorša odnose zbog prihvata jevrejskih izbeglica kao i zbog tolerantnog stava prema domaćim Jevrejima. S druge strane, vlast je nastojala da primanjem većeg broja izbeglica još više ne podstakne antisemitizam u zemlji te da tu pojavu iskoriste na sledećim izborima njeni protivnici. Kako bilo, vlada Kraljevine nije dala prednost humanosti i ljudskosti već isključivo političkim interesima.

I pored toga, broj izbeglica u Jugoslaviji je rastao. Od kada su nacisti došli na vlast Jugoslavija je, najčešće kao usputna stanica, postala jedno od najvažnijih mesta prolaza Jevreja koji su tražili spas od nacističkih progona. U periodu od prisajedinjenja Austrije do okupacije Češke broj izbeglica se znatno povećao. Međutim, vlada Milana Stojadinovića nije bila prijateljska prema njima. Stojadinović je po pitanju nastanjivanja jevrejskih izbeglica zauzeo negativan stav. Zbog toga je preporučivao Poslanstvu da ne izdaje vize jevrejskim emigrantima iz Nemačke za dolazak u Jugoslaviju.² Najvećim delom, izbegličke kolone su činili nemački, austrijski i češki Jevreji. Izbeglice su uglavnom nastojale da dođu do Palestine koja se nalazila pod britanskom kontrolom ili do Sjedinjenih Američkih Država. Međutim, i ove dve zemlje vodile su restriktivnu politiku po pitanju imigranata tako da je veliki deo Jevreja izbeglica ostajao u zemljama u kojima bi se našao bežeći od nacista. Izbeglim Jevrejima u Kraljevini Jugoslaviji najveću pomoć pružali su upravo domaći Jevreji koji su uspeli da zbrinu nešto oko 55 000 izbeglih Jevreja (Friedenreich, 1979:180), što je značilo da skoro svaki Jevrej u

² Više o Stojadinovićevoj spoljnoj politici kao i odnosu prema Nemčkoj i Italiji vidi kod Živko Avramovski, Balknska antanta (1934-1940), Beograd 1986, str.227-294.

Jugoslaviji³ je pružio pomoć po jednom jevrejskom izbeglici. U saglasnosti sa Savezom jevrejskih veroispovednih u Jugoslaviji kao centar aktivnosti oko zbrinjavanja izbeglica određena je Zagrebačka aškenaska jevrejska opština. Ona je bila ekonomski najснаžnija, sa 10 000 članova, a također, bila je i geografski najpodesnija za prihvatanje izbeglica. U zbrinjavanju jevrejske dece izbeglica pomagale su jevrejske masonske lože „Srbija“ i „Bene Berith“. Oni su se aktivno uključili u akciju pružanja pomoći izbeglicama, ali i u jačanje jevrejskih veza u svetu u cilju zaštite jevrejskog naroda od započetih, ali i budućih pogroma.⁴

Deo Jevreja uspeo je da dobije boravak u Jugoslaviji. Nekim umetnicama je polazilo za rukom da se zadrže duže u državi tako što su držali koncerte ili izložbe. Bilo je i slučajeva zapošljavanja kada je reč o naučnicima kao što je na primer bio slučaj sa čuvenim filozofom i pedagogom sa Berlinskog univerziteta Arturom Libertom, a na Univerzitetu u Beogradu posao je dobio i uveni vizantolog Georgij Ostrogorski.

Jevreji koji su bili prisiljeni da beže pred nacističkim progonima i da spas traže u Kraljevini Jugoslaviji, bilo kao mestu trajnijeg nastanjanja ili samo kao prolaznoj državi na putu ka nekoj drugoj državi, često su tražili turističke vize. Njih su tražili pod izgovorom da idu u banje i letovališta, a u stvari namera je bila da pronađu utočište pred nacističkim progonima. Izdavanje viza Jevrejima prevazišlo je okvire administrativnih poslova 1939, jer su u nekoliko mahova bili sazivani sastanci različitih ministarstava u vezi sa pitanjem viza (ministarstvo spoljnih poslova, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Odsek za turizam Ministarstva trgovine i industrije). Na jednoj od konferencija ostalo je zabeleženo da je za dalje izdavanje viza Jevrejima bio je predstavnik Odseka za turizam koji je tvrdio da „u svakom Jevrejину strancu ne treba gledati neprijatelja ove zemlje.“⁵ Njegov stav su, u širim javnim krugovima, podržavali

³ Podaci o broju Jevreja u Jugoslaviji 1939/1940 variraju. Dok Albert vajs tvrdi da ih je bilo oko 71 000, Jaša Romano je tvrdio da ih je bilo oko 82 000. Za vreme rata oko 80% jevrejske predratne populacije pobijeno je u koncentracionim logorima i logorima smrti ili je nestalo u ratnom vihoru. Za vreme rata u Jugoslaviji je ostalo oko 5000 jevrejskih izbeglica i gotovo svi su pobijeni. Više o tome kod Albert Vajs, 1905-1964, Spomenica, Beograd 1965, str.127.

⁴ Izvestan broj jevrejskih izbeglica, a posebno jevrejske siročadi, trebao je da bude preseljen u Palestinu. I u tom smislu, ove dve jevrejske lože su finansijski pomagale. AJ, fond Masonske lože u Jugoslaviji 100-24-77, Izveštaj Lože Srbija No.676, Velikoj loži XVIII distrikt za Kraljevinu ugoslaviju, beograd 18.6.1938, str.1.

⁵ Arhiv Jugoslavije, Ministarstvo unutrašnjih poslova, 14-33-101/910, Dosije turističke i druge vize, Interministrarska konferencija od 21.februara 1939.

ugostitelji i hotelijeri sa Jadran koji su zahtevali liberalizaciju viznog režima, jer su tvrdili da im je povećani broj turista Jevreja omogućio bolju turističku sezonu. Međutim, protiv izdavanja turističkih viza Jevrejima bio je načelnih ministarstva unutrašnjih poslova Keršovan koji je svoj stav argumentovao time da „najopasniji turisti“ dolaze pod izgovorom da posećuju rodbinu na kratko, a u stvari ostaju trajno u Jugoslaviji.⁶

Drugi Jevreji izbeglice, poput trgovaca iz istočne i centralne Evrope, ulazili su sa svojim porodicama u Jugoslaviju i tom prilikom dobijali odobren boravak zaista na krako vreme, na svega dve, tri nedelje ili najviše mesec dana. I taj stav, da se Jevrejima trgovcima ne dozvoli duži boravak u državi, Keršovan je branio time da će se u slučaju njihovog ostanka u Jugoslaviji raširiti antisemitizam u Jugoslaviji kao što se raširio u drugim zemljama. U stvari, upravo ovakvim stavom Keršovan je ispoljio sopstveni antisemitizam. Po njegovim rečima, Ministarstvo unutrašnjih poslova je svakodnevno dobijalo više pisama iz cele zemlje gde su se ljudi žalili na nelojalnu jevrejsku trgovačku konkurenciju ili da Jevreji zauzimaju mesta „naših ljudi“ koji ostaju bez posla, da bi svoje izlagnje uokvirio tipičnim antisemitskim razlogom za mržnju prema Jevrejima „skoro svi Jevreji bave se krijumčarenjem deviza i valute.“⁷ Upravo zbog ovakvog Keršovanovog stava nije došlo do liberalizacije izdavanja viza. Jevreji izbeglice iz Mađarske, Poljske, Češke i nordijskih zemalja su dobijale jugoslovensku vizu samo ako su imali pasoše sa povratnom vizom, potvrdu o posedovanju dovoljne sume gotovog novca ili kreditna pisma. Turistički boravak mogao je da se produži samo u slučaju teže bolesti, uz lekarsko uverenje.⁸

U takvoj situaciji sigurno je da se izbegli Jevreji u Jugoslaviji nisu mogli osećati sasvim sigurno. Ipak, i takav pogoršan i diskriminatoran odnos prema njima, bio je mnogo bolji od onoga kroz šta su prošli u matičnim državama. I pored toga što su otvoreni antisemitizam pokazivale minorne političke stranke, neophodno je spomenuti neke od optužbi na račun Jevreja koje je iznosio Dimitrije Ljotić, inače, predsednik „Zbora“. U tom smislu možda bi najinteresantnije, među njegovom povećom antijevrejskom propagandnom aktivnosti, bilo interesantno spomenuti brošuru „Drama savremenog čovečanstva“ iz 1938.godine. U njoj on je tvrdio da su Jevreji „reditelj“ svetske ratne drame koju su navodno pripremili da bi zavlada

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Ova mera nije važila za Jevreje iz zemalja koje nisu uvele antisemitske mere.

svetom i da se upravo oni lukavo koriste nemačkim državnim i nacionalnim interesima koji bi Nemačku trebali da pretvore u „motor rata“. Zbog toga, on je u brošuri tražio da se Jevrejima u životu Jugoslavije ne sme dozvoliti da imaju bilo kakvu ulogu. U skladu s tim, tvrdio je „Jevrejstvo je najveće zlo sadašnjice. Ono je najpodmukliji i najopasniji protivnik svih hrišćanskih naroda. Jevrejstvo se zbog toga mora brzo i energično likvidirati, jer u protivnom nreminovna je propast hrišćanske civilizacije i hrišćanskog sveta.“ (Ljotić, 1938:12,13) Njegovi politički konstrukti o Jevrejima koji bi da zavladaju svetom i pozivi na nasilje prema tom narodu zavređuju pažnju u ovom radu utoliko što su pripadnici njegove stranke imali istaknuta mesta u kolaboracionističkoj vladi Milana Nedića za vreme Drugog svetskog rata u okupiranoj Srbiji i što je i sam Ljotić, mada nije bio član Nedićeve vlade, imao veliki uticaj na vladinu politiku kako kao predsednik Zbora tako i kao blizak Nedićev rođak.

Slično Ljotiću postupali su i njegovi istomišljenici. Tako je na primer, bivši urednik zbornika lista „Otađbina“ Ranko M. Vujić pisao u maju 1940, ministru vojske Kraljevine Jugoslavije, napadajući politiku države koja je primala hiljade jevrejskih izbeglica odobravajući im boravak tako što su im izdavane turističke vize, da treba zabraniti „dozvole za turizam stranaca. A da podmukli stranci ne bi genijalno izmislili koji drugi naslov pod kojim bi se vucarali po našoj zemlji, potrebno je odlučno i načelno javno naglasiti: da se uopšte neće trpeti boravak većeg broja stranaca u našoj zemlji, sve dotle dok traje ovo strašno ratno stanje u Evropi. Očistite zemlju od stranca! Očistite što pre, a to se može samo vojničkom rezolutnošću postići.“⁹

Položaj izbeglica, ali i domaćih Jevreja, bio je otežan i medijskom hajkom koju su na njih vodili neki dnevni listovi.

U Srbiji je zabeleženo da je list „Vreme“ od trenutka kada je na njegovo čelo došao antisemita Stanislav Krakov, inače jedan od članova „Zbora“, počeo sa otvorenim napadima na domaće Jevreje i Jevreje izbeglice. Ovaj novinar je kao direktor lista „Vreme“ objavljivao tekstove u kojima su veličane nacističke vođe. Gotovo od dolaska nacista na vlast, Krakov im je davao podršku kada su u pitanju bili napadi na Jevreje. Tako je, na primer, u tekstu iz 1935,

⁹ AJ, zbirka Dimitrije Ljotić 115, Arhiva CK KPJ, br.8680/10, pismo Ranka Vujića ministru vojnom, 11.maj 1940, str.2.

istakao za Jevreje da „ako se neko ogreši o državu mi ćemo biti prisiljeni da ga u interesu narodne budućnosti uništimo“.¹⁰

Šireni su konstrukti o Jevrejima kao neprijateljima Srba optužujući ih za svetsku zaveru i upropaštavanje privrede i trgovine koja je bila u rukama Srba. Ova matrica konstruisanih napada na domaće Jevreje i Jevreje izbeglice bila je preuzeta od nacista.

Tako je, na primer, Borislav Mesarović, oduševljavajući se antisemitskim tekstovima u listu „Vreme“ nudio direktoru ovog lista u oktobru 1940, da piše tekstove koji bi imali sledeće naslove „Jevreji u trgovini, Rušiaci srpske nacionalne privrede – jevrejski informativni zavodi, Jevrejski advokati, Svetski neprijatelj – stvaralac rata, Srbi u zabludi, Jevrejski zastupnici, Osovina valutnih švercera: Leon Koen – Josif Anaf-Hajim Alcalay“ pri tome tvrdeći da samo onaj koji je lično „prošao kroz šibe jevreja može da demaskira jevreje u pravoj boji. A TO SAM JA i garantujem vam da nisam j jedini već da predstavljam 1 od 99% srba stradalnika, kojima je kroz ceo svoj rad visio jevrejski mač nad glavom. Demaskiranje jevreja pred javnošću hitno je... NAJOPASNIJI UNUTARNJI NEPRIJATELJ I RUŠILAC SVEGA DOBROGA A STVARALAC KORUPCIJE JESTE JEVREJIN...MI SE MORAMO NAJPRE OSLOBODITI NAŠEG NAJVEĆEG I SVETSKOG NEPRIJATELJA JEVREJA. Našem narodu Pravoslavnom, katoličkom i muslimanskom treba razdeliti sva bogatstva koja su zelenaškim putem prigrabili jevreji.“¹¹

Ipak, najžešću kampanju protiv Jevreja vodio je list „Novi Balkan“. Svi njegovi tekstovi bili su usmereni na širenje mržnje prema Jevrejima. Ovaj list nije bio velikog formata, svega 4 strane, ali i te četiri stranice, prepune neosnovanih napada, optužbi, poziva na osvetu i proterivanje, bile su dovoljne da pokažu kako je antisemitska kampanja uzela maha u zemlji i kako se vlast sa dosta tolerancije odnosila prema antisemitama. Što se tiče koncepcije lista, on je gotovo po svemu sličio „Der Šturmeru“. Oba lista su bili propagatori nacizma i širili su antisemitizam. Oba lista su bili antikomunistički i antimasonski. Oba su bila namenjena čitalačkoj publici koja pripada niže obrazovanom krugu ljudi. Teme koje su obrađivane i način

¹⁰ List „Vreme“ preneo je veliki broj govora nemačkih visokih državnih funkcionera, a posebno nemačkog kancelara, kada je bilo reči o širenju mržnje prema Jevrejima. „Veliki govor nemačkog ministra za propagandu – Jevrejski problem u Nemačkoj rešavaće samo država“, Vreme, br.4928, 1.10.1935, str.4.

¹¹ AJ, zbirka Dimitrije Ljotić 115, Arhiv CK KPJ, br.8684/14, članak Branislava Mesarovića „Spasavajmo naše srpsko ime“ upućen direktoru beogradskog dnevnika „Vreme“, dana 11.10.1940, str.1-5.

na koji je pisano nisu zahtevale misaoni proces čitaoca. Poput Štrahera, glavnog urednika „Der Šturmera“, i Radosav Pešić, urednik „Novog Balkana“ je obrađivao neke ključne stereotype putem kojih se obračunavao sa Jevrejima. Među njima najčešći su bili o Jevreju biznismenu koji je spreman na sve da bi se domogao bogatstva pa tako postaje „lihvar, izdajnik i ubica“ i o Jevreju seksualno izopačenom i nemoralnom biću koje nastoji da pokvari moralno ispravnu, ali veoma ugroženu većinsku nacionalnu zajednicu.¹²

Kreirajući mit o svetskoj jevrejskoj zaveri, koja ide za tim da udruženim snagama Jevreja kapitalista i komunista, dovede jednu svetsku jevrejsku vladu na vlast sveta, pisci iz „Novog Balkana“ posezali su za poluistinama i lažima slobodno i neodgovorno kreirajući svest čitaoca. U takvim napadima, sledeći nacističku matricu Der Šturmera, najčešće su bile optužbe da Jevreji kreiraju medijsku sliku u svetu a najčešći napadi na Jevreje – kapitaliste, ali Jevreje - nosioce masonske zavere protiv srpskog naroda i hrišćanskog sveta, koji udruženi zaverom uništavaju svaku nacionalnu privredu pri tome se ponašajući nelojalno prema sopstvenoj državi, a neprijateljski prema većinskom narodu. Sve ovo, prema antisemitama koji su podržavali ovakvu teoriju zavere, Jevreji su radili da bi zavladao svetom i porobili ostale, a posebno, hrišćanske narode, čija vera je, bili su ubeđeni, odavno u oštroj suprotnosti sa jevrejskom.

Nastupajući u tom smislu, u listu „Novi Balkan“ često se oglašavao Svetolik Savić, koji je napadajući Jevreje da „drže svetsku štampu u svojim rukama“ optuživao ih i da su „uneli korupciju...da imaju najstrahovitije oružje – štampu, izveštajne agencije, Radio, bioskope...Nije li užas predati sudbinu jednog naroda jevrejskoj štampi?...Sve što valja to se u jevrejskoj štampi izostavlja, ili izopačava, dok ono što ne valja, vrši se u najvećoj meri, i na način moralno pogrešan.“¹³ Da bi svoje čitaoce što bolje ubeđili da svaki list koji ne podržava njihove antisemitske tekstove je u rukama jevrejskog kapitala i da je prema tome neprijateljski prema hrišćanskim naodima, pisci tekstova iz „Novog Balkana“ su se obračunavali sa listovima koji su pokazivali razumevanje prema Jevrejima izbeglicama, poput „Politike“. Tako je na primer, slično zborasima Dimitrija Ljotića, „Novi Balkan“ uporedo napadajući Gecu Kona kao

¹² Više o listu „Der Šturmeru“, o njegovim napadima na Jevreje i načinima na koje je širio antisemitsku propagandu vidi kod Dennis Showalter, *A Little Man What Now? Der Sturmer in the Weimer Republic*, Hamden Connecticut 1992.

¹³ AJ, 100-15-51, fond Masonske lože u Jugoslaviji, Svetolik Savić, Jevreji kao faktor svetske štampe, Novi Balkan, br.26, 27.10.1940, str.2.

„sopstvenika judeo-masonskog kapitala“ optuživao i pomenuti list zbog toga što ne obaveštava javnost o tome kako „masonske hijene truju naciju i sišu joj krv na pamuk“ a da tome sigurno doprinosi i Geca Kon, Jevrej, „koji je veliki akcionar politike. Ako se „Politika“posle ovoga našega napisa ne koregira i ne izađe sa farbom na čistinu, mi ćemo pozvati javno naciju da bojkotuje Politiku kao masonskog pomagača.“¹⁴

Najčešće tekstove u „Novom Balkanu“, u kojima su autori optuživali kako domaće tako i izbegle Jevreje za zaveru protiv jugoslovenske države ali i za svetsku zaveru, pisali su Borislav Mesarović, Raja Radosav Pešić, inače vlasnik i glavni urednik lista „Novi Balkan“ i Života R. Damjanović čija teorija o jevrejsko – masonskoj zaveri seže do starog veka kada je kolevka „masonstva bio stari Izrailj...tokom vremena masonstvo kod Jevreja gubi svoj profesionalno-mistički karakter i pretvara se u moćni faktor za borbu sa stranim zavojevačima -Rimljanima – kasnije-sa celim hrišćanskim svetom...danas, igra je izgubila svoj zatvoreno-tajni karakter...Države jedna za drugom, kao da su probuđene iz mrtvog sna, se bude, zabranjuju lože, stavljaju zabrane na dalju delatnost, ali treba zapamtiti: lože su zatvorene, ali braća su ostala...Najveća pažnja mora se posviti toj braći: prinuda rad u mestima gde je i Bog rekao laku noć, zatvor, progonstva, stavljanje van zakona...Stoga opreznost i pažnja i nikakva popustljivost.“¹⁵ Ovaj autor se iskreno radovao nemačkim pobedama i gašenju masonskih loža po čitavoj Evropi, tvrdeći da „Žido-masonerija je praznovala nove pobede na lešinama najčistijih ljudi, a masa zaslepljena zlatnim sjajem i slatkorečivim obećanjima, urlala slvopojke svojim najnemilosrdnijim neprijateljima...Kod nas naredbom vlasti zabranjeno je svako dalj postojanje masonskih loža...Ne smemo njima nipošto verovati. Sa utrostručenom pažnjom mora se motriti na svaku akciju, javnu ili tajnu ove mračne žgadije...Sic transit gloria mundi, gospodo žido-masoni!“¹⁶

¹⁴ AJ fond Masonske lože u Jugoslaviji 100-15-51, Dr.S. Ivanović, Tražimo da „Politika“ slavnih junaka braće Ribnikara izađe sa „farbom“ na čistinu, Novi Balkan, br.16, 31.8.1940, str.3.

¹⁵ Jedn od najtežih i najbrutalnijih napda na Jevreje napisao je Života R. Damjanović u svom članku Sumrak Judo-masonstva, Novi Balkan, br.1, 29.12.1940, str.2.

¹⁶ Više o satanizaciji Jevreja može da se vidi kod Ž.R. Damjanović, Te, satano, oramus, žido-masonerija i njen destruktivni rad, Novi Balkan, br.28, 7.11.1940, str.4.

Ipak, najžešće optužbe na račun domaćih Jevreja i Jevreja izbeglica izneo je Borislav Mesarović. Ovaj antisemita, inače vlasnik firme „Zenit“, suočen sa konkurencijom na tržištu, optuživao je Jevreje za sopstvenu nesreću tvrdnjama da „onoga koga jevrejski mač pogodi zna i da je preživljavao iste strahote kao i onaj nad čijom su glavom prštale bombe iz aviona sa određenim ciljem... ko je prošao kroz šibu Jevreja može najtačnije i najbolje da ilustruje način rada i cilj jevrejstva uopšte. Jedan od tih sam i ja, a garantujem Vam da iste te strahote 95% našeg naroda i danas preživljuje i trpi udarce Jevreja i njihovog cilja.“¹⁷

Bilo je i primera u listu „Novi Balkan“ kada su se autori tekstova hteli da razračunaju sa levičarima. I tada su optuživani Jevreji. Tako je u jednom članku pisalo da levičarski pozdrav stisnutom pesnicom u stvari je „jevrejski pozdrav...i zaista, izrailjci proslavljaju svake godine, strahoviti praznik osvete Purima, koji opominje na pokolj 170 000 ne-Jevreja. Tom prilikom oni pozdravljaju svoje rabine stisnutim pesnicama. Ovaj simbolički, religiozan i rasni znak je pre svega izazivanje...on je sušta protivnost olimpijskog znaka: uzignute i otvorene desne ruke, koji vam kaže: Onaj koji je pred vama, vaš je prijatelj: on u svojoj ruci ne skriva nikakvo oružje.“¹⁸

Očito da u ovakvoj atmosferi netrpeljivosti koja je u po nekim slučajevima prelazila i u nasilje, veliki broj Jevreja izbeglica nije mogao da očekuje da će u Kraljevini Jugoslaviji moći da pronade trajnije sklonište o nacističkih progona. Primeri zaustavljanja jevrejskih izbeglica na granicama Kraljevine i njihovo nepropuštanje u zemlju, uvođenje antisemitskih uredbi, postojanje stranaka koje su širile antisemitizam, izdavanje antisemitskih listova kao i povremeno antisemitsko nasilje sigurno su unosili nemir i među domaće Jevreje koji su i pored sopstvenog sve težeg položaja u državi ulagali velike napore da pomognu svojim izbeglim sunarodnicima. U atmosferi sve većeg nasilja, u svetu kojeg je Haim Vaisman s pravom nazvao „svetom koji se za evropske Jevreje delio na mesta iz kojih nisu mogli otići i na mesta u koje ne mogu otići“ Jugoslaviji se približavao Drugi svetski rat. A kada je i on svojim plamenom progutao tu zemlju, u okupiranoj Srbiji počeo je genocid nad Jevrejima koji je završio tako da je ubijeno ili oterano u koncentracione logore oko 10 000 pripadnika ovog naroda.

¹⁷ AJ 100-15-51 Masonske lože u Jugoslaviji, Borislav Mesarović, Ko su i kakvi su Jevreji, Novi Balkan, Beograd, br.36, 29.12.1940, str.1.

¹⁸ Jedan od primera pravljenja konstukta o Jevrejinu ko svetskom neprijatelju vidi kod F.Ž.Sot, Stisnuta pesnica, jevrejski pozdrav, Novi Balkan, br.35, 22.12.1940, str.4.

ZAKLJUČAK

Od trenutka dolaska nacista na vlast u Nemačku 1933, na prostoru Evrope antisemitizam je počeo sve snažnije da se ispoljava. Kako je nacistička Nemačka bila sve više politički uticajna tako su i susedne zemlje u sve većem broju postepeno uvodile restriktivne mere prema domaćim Jevrejima. U tom smislu, za progonjene Jevreje iz Nemačke, Austrije i Češke, sve je manje bilo izbora kuda bi mogli da pobegnu, jer su ih okolne zemlje reducirano primale, a onda i taj broj koji bi uspeo da uđe, bio je izložen antisemitizmu. Na sličan način Jevreji su dočekivani i u Kraljevini Jugoslaviji. I pored toga što država nije vodila mnogo računa o prihvatu izbeglica već ih je prepustila brizi različitih jevrejskih organizacija ona je, iz političkih razloga, vodila restriktivnu politiku protiv izbeglica, a zavela je i represivne mere prema domaćim Jevrejima. Težak položaj izbeglicama i domaćim Jevrejima dodatno su pogoršavali političari i štampa koji su širili antisemitizam i time raspaljivali mržnju prema Jevrejima koja kulminirala na prostoru Jugoslavije za vreme Drugog svetskog rata.

LITERATURA

ARHIVSKA GRAĐA

Arhiv Jugoslavije, fond Dimitrije Ljotić.

Arhiv Jugoslavije, fond Masonske lože u Jugoslaviji.

Arhiv Jugoslavije, Ministarstvo unutrašnjih poslova.

ŠTAMPA

Vreme 1935, 1940.

Novi Balkan 1940.

MONOGRAFIJE I ČLANCI

Avramovski Živko, Balknska antanta (1934-1940), Beograd 1986.

Bauer Yehuda, American Jewry and the Holocaust, American Jewish Joint Distribution Committee, 1939-1945, Jerusalem – Detroit, 1981.

Friedenreich Herriet Pass, The Jews of Yugoslavia. A Quest for Community, Philadelphia 1979.

Gavrilović Darko, Mržnja prema Jevrejima – zajednička srž negiranja Holokausta, ekonomskog antisemitizma i antisemitskog nasilja, Kultura Polisa, Novi Sad, br.26, 2015.

Koljanin Milan, Jevreji i antisemitizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941, Beograd 2008.

Ljotić Dimitrije, Drama savremenog čovečanstva, Beograd 1938.

Morse D. Arthur, While Six Million Died: A Chronicle of American Apaty, New York 1968.

Mos L. Džordž, Istorija rasizma u Evropi, Beograd 2005.

Recanati Jean, Profils Juifs de Marcel Proust, Paris 1979.

Showalter Dennis, A Little Man What Now? Der Sturmer in the Weimer Republic, Hamden Connecticut 1992.

Wasserstein Bernard, Britain and the Jews of Europe 1939-1945, London Oxford, 1979.

ANTISEMITISM IN SERBIA IN THE TIME OF ARRIVAL OF JEWISH REFUGEES IN THE KINGDOM OF YUGOSLAVIA

SUMMARY

From the moment of Nazis arrival to the power in Germany in 1933, on the territory of Europe, the manifestation of anti-Semitism began increasingly stronger than during the twenties. As Nazi Germany become more politically influential on the international political scene, the manifestation of anti-Semitism in the neighboring countries start to growing and the number of restrictive measures against local Jews become more visible in Europe. In this respect, for the persecuted Jews from Germany, Austria and the Czech Republic, almost, there was no choice, where they would be able to escape, because, the neighboring countries reduced the number of acceptable Jewish refugees. In a similar way the Jews were feted and in the Kingdom of Yugoslavia. The Kingdom has not cared much about the acceptance of refugees and they were

left to the care of various Jewish organizations. Also, the state policy toward the Jewish refugees was guided by political reasons which were the part of idea that Yugoslavia has to be in friendly relations with its neighbors (Germany, Italy, Hungary). So, Kingdom followed restrictive policy against Jewish refugees and it was tailed with repressive measures against the local Jews. The difficult situation of refugees and the local Jews were further worsened by politicians and the local press who spread anti-Semitism and thus inflamed hatred toward Jews, which culminated in Yugoslavia during World War II.

KEY WORDS

Anti-Semitism, Jews, refugees, masons, violence